

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 44 (2014) 7 - 8

BEGIJNEN VASTGELEGD IN WOORD EN BEELD

Door schilders en dichters op het einde van de 19de – begin 20ste eeuw

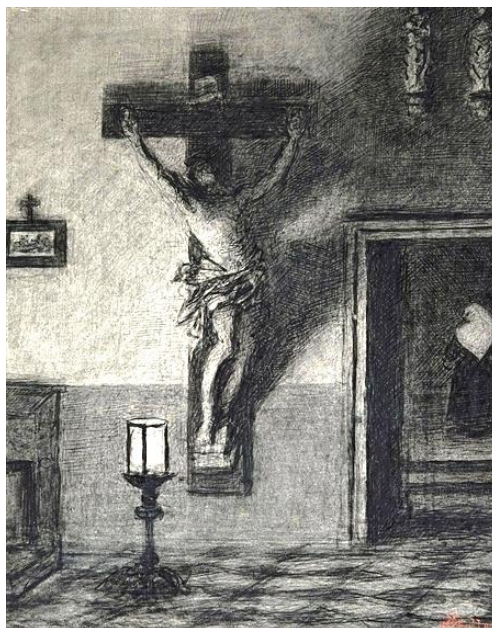
Hugo Vanden Bossche

In het vierde kwart van de negentiende en het eerste van de twintigste eeuw bezochten onder anderen Camille Lemonnier, Georges Rodenbach en Rainer Maria Rilke één of meer begijnhoven in Vlaanderen. In die tijd woonden in de stilte van vijftien begijnhoven nog slechts zo'n 1500 begijnen, van wie er een duizendtal in Gent en Sint-Amandsberg verbleven [1].

Camille Lemonnier

Ter voorbereiding van zijn boek *La Belgique* [2] bezocht de Belgische Franstalige romanschrijver, dramaturg en kunstcriticus Camille Lemonnier (Elsene, °1844 - †1913) vanaf 1880 een aantal dorpen en steden in de negen provincies. Voor de 323 illustraties in zijn boek deed hij een beroep op een groot aantal kunstenaars, onder wie Xavier Mellery, Fernand Khnopff, Constantin Meunier en Emile Claus.

Volgens Lemonnier zijn het niet de kerken, het belfort of het Gravensteen die Gent buitengewoon maken, maar wel de begijnhoven, fabrieken en serres. Het beeld dat hij ophangt van onder meer het Onze-Lieve-Vrouw ter Hoye-begijnhof (klein begijnhof), is zeker niet flatterend: “De gemummificeerde stilte van de ‘pseudo-nonnetjes’ lijkt het verleden levendig te houden in huiskapelletjes, kloosterachtige cellen en lange lege gangen, die naar bestorven vlees ruiken, met bloederige Christusbeelden aan alle muren” (vrij vertaald) [2].



Xavier Mellery: De Christus in het Begijnhof, pentekening gewassen op papier (29,5 x 23,0 cm), ca.1880

Lemonnier lijkt bij zijn bezoeken aan het Gentse, Mechelse en toen pas ingehuldigde Sint-Elisabethbegijnhof van Sint-Amandsberg niet veel meer te hebben teruggevonden van de mystiek van de begijnen uit de 13de-15de eeuw. In zijn boek *L'Hystérique* [3] schrijft hij: “Het vlees en hart tot rust gebracht, genieten ze van een onthechting die verre van volmaakt is en, na lange tijd te hebben verbleven tussen klooster en wereld, als ingedommeld door de gelukzaligheid van een leven dat tegelijk vrij en gebonden is, zonder versterving of al te sterke afhankelijkheid, verhuizen ze naar het hiernamaals, overgaand van een tijdelijke slaap in een slaap zonder einde” [3, 4].

Georges Rodenbach

De ‘Gentse’ symbolistische schrijver Georges Rodenbach (° Doornik, 1855 – † Parijs, 1898) bezocht het ‘klein’ begijnhof mogelijk bij beter weer. Hij beschreef het hof als volgt [5] (vrij vertaald):

*“Middeleeuws gehucht! Maagdentuin!
Een gotisch omsloten hof dat Memling
en Quentin Metsys lijkt te hebben overleefd,
met zijn daken bedekt met bleke pannen,
die de kleur van oude doeken hebben,
zijn puntgevels in de vorm van een mijter,
zijn rechtlijnig grasperk, en de Vlaamse hemel daarboven,
die er steeds uitziet als de hemel van een schilderij.”*

Rodenbach was gefascineerd door de begijnenwereld, een wereld van melancholische rust en mystieke stilte, waarin de begijnen, wanneer ze bewegen, een weinig stilte verplaatsen, zoals de zwanen (in het Minnewater) bij het zwemmen een weinig water verplaatsen [6].

Met zijn boeken *Bruges la Morte* (1892) [7], *Le Musée des Béguines* (1894) en *Le Carillonneur* (1897) heeft Rodenbach de begijn als een personage in de Franstalige literatuur geïntroduceerd. Bij zijn bezoeken aan het begijnhof in het ‘slapende’ Brugge moet hij zich echter gerealiseerd hebben dat de begijnenbeweging alleszins in Brugge stilaan naar haar einde sukkelde. In *Le Musée des Béguines* schrijft hij: “*Il y a toujours quelques feuilles, vieilles, recroquevillées, qui s’obstinent aux peupliers du bord des quais et font croire que ce n’est pas novembre...*” [8] (er zijn nog altijd een paar van die oude, verschrompelde bladeren die zich vastklampen aan de populieren langs de kanalen en de indruk wekken dat het nog geen november is...).

Xavier Mellery

Xavier Mellery, Belgisch schilder, tekenaar, beeldhouwer en illustrator, werd geboren in Laken in 1845 en overleed er in 1921. Hij was een pionier van het symbolisme en leermeester van Fernand Khnopff. Mellery vergezelde regelmatig Camille Lemonnier bij zijn reizen doorheen België en maakte een dertigtal tekeningen voor de houtgravures in *La Belgique*.

Hij deelde de fascinatie van Georges Rodenbach voor de in stilte levende begijnen. In al zijn intimistische tekeningen, gemaakt met krijt en inkt op papier, draait alles om het raadsel van de vreemde obsederende stilte [9]. Onder andere het tafereel *'Na het avondgebed'* herinnert aan Rodenbachs boek *Le Musée des Béguines*. Vier begijnen bestijgen zwijgzaam in de avondlijke schemering een trap. Ze hebben geen gelaat; het zijn strak gedrapeerde, 'anonieme' figuren [10].



Xavier Mellery: Na het avondgebed, krijt en aquarel op papier, gemaroufleerd op doek (99 x 69,5 cm), Museum van Elsene, ca. 1912 (?) [11]

Hoewel in een vers van Rainer Maria Rilke's gedicht *Béguinage Sainte-Elisabeth, Brügge* de begijnen na het avondgebed terugkeren naar hun huisjes op het Brugse begijnhof en niet naar hun kamer in het convent, verwoordt hij, na een bezoek in augustus 1906 aan het Brugse begijnhof, wat Mellery uitbeeldt na zijn begijnhofbezoek (voor de volledige tekst: zie verder in deze **Begijnhofkrant**):

*Waarna ze, half verhuld en ingehouden,
weer 't zelfde kleine aantal meters gaan –
de jonge vrouwen kalm, onvast de oude,
en één, de oudste, dralend achteraan –
weer naar hun huizen die hen snel verzwijgen
en die elkander soms doorheen de bomen*

*een sprankje zuivere eenzaamheid,
wat schemerlichtend in een ruitje tonen.*

De illustraties, zoals in de hier getoonde gravure die hij maakte voor Lemonnier, zijn gebaseerd op observaties naar de natuur [2].



Xavier Mellery: Een dienst in het begijnhof van Mechelen, La Belgique, gravure, nr. 61 [2]

De tekening was bestemd om weer te geven in een houtgravure en verloor bovendien een deel van haar kwaliteit, nadat ze door de graveurs was bijgewerkt. Meestal hernam Mellery later zijn werk, zodat hij het een symbolische dimensie kon geven [11].



Xavier Mellery: Begijnhof van Mechelen, Begijnen in gebed, ca. 1900 (?), Oost-Indische inkt, pen en gewassen op papier (14,3 x 21,9 cm), Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel, Inventaris nr. 3918. Deze tekening werd voor het eerst in 1901 tentoongesteld in het Salon van de Société des Beaux-Arts te Brussel [11,12].

Het verschil tussen de gravure *Een dienst in het begijnhof van Mechelen* en de later gemaakte tekening *Begijnen in gebed* onderstreept de vrijheid die Mellery zich heeft veroorloofd ten opzichte van zijn oorspronkelijke werk [11]. Niet alleen is de collecterende non -- of was het een novice? -- weggelaten, maar alle details zijn vager geworden. De compositie is geheel met figuren gevuld. De grillige tekenstijl en de sobere inkleuring verbinden formele details, kerkstoelen, figuren, vloer en muren tot één gesloten geheel. Het afgewogen clair-obscur draagt bij tot de eenheid van het geheel. Elke poging tot individualisering is vermeden om een sfeer van anonimiteit en stilte op te roepen [12].

Dit is een mooi voorbeeld uit het intimistische werk dat Mellery onder de titel *Emotion d'art: l'âme des choses* (de ziel der dingen) exposeerde. In deze intimistische werken, zoals ook in de afbeelding *In het begijnhof tijdens het ochtendgebed*, verbeeldde hij de fusie van wezens en objecten in een licht dat eenheid geeft aan de compositie, de kleuren verzacht en de al te scherpe contouren verdoezelt. Via het licht, dat getuigt van een contemplatief verlangen zoals dat in het begijnenleven terug te vinden is, voltrekt zich een meditatieve beweging [13].



Xavier Mellery: In het begijnhof tijdens het ochtendgebed, ca. 1912, krijt, inkt en aquarel op papier (99,7 x 72,4 cm) [11]

In deze prent valt op dat begijnen die uit financieel goedbedeelde families kwamen, veel tijd konden besteden aan bidden, terwijl hun minder bedeelde zusters het bidden moesten combineren met handenarbeid, in dit geval het bleken van linnen. Mellery heeft dit bij zijn bezoeken zeer goed geregistreerd.

Bibliografie

1. Vanden Bossche, H. (2013): *Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout*, Turnhout, pp. 40 - 41
2. Lemonnier, C. (1888): *La Belgique*, Paris, pp. 129, 259
3. Lemonnier, C. (1885): *L'Hystérique*, Paris, p. 6
4. De Cant, G., Majérus, P., Verougstraete, C., De Hemptinne, R. (2003): *Een onafhankelijke vrouwenwereld. Van de 12de eeuw tot heden. De Vlaamse begijnhoven*, Luciole gids voor de intelligente reiziger, Riverside, USA, p. 75
5. Aletrino, L. (1914): *Bij Alfred Delaunois*, Elsevier's geïllustreerd maandschrift, jaargang 24, deel 47, p. 456
6. Rodenbach, G. (2003): *De beiaardier (Le carillonneur, Paris, 1897)*, vertaling Jan H. Mysjkin, met een nawoord van Hans Vandevoorde, Antwerpen/Amsterdam, p. 153
7. Rodenbach, G. (1892): *Bruges-la-Morte*, Paris
8. Rodenbach, G. (1894): *Le Musée des Béguines*, Paris, p. 202
9. Derrey-Capon, D. (2000): *Een vreemde, obsederende stilte*. In: Vanhamme, V.: *Xavier Mellery, De ziel der dingen*, Zwolle, Museum van Elsene en Van Gogh Museum, Amsterdam, pp. 79-86
10. Depondt, P. (1995): *De stad is dood, de geest is weg. Het koortsige en morbide karakter van de vroege Belgische avant-garde*, De Volkskrant, NL, 28.07.1995
11. Vanhamme, V. (2000): *Xavier Mellery, De ziel der dingen. Het intimistische werk*, Zwolle, Museum van Elsene en Van Gogh Museum, Amsterdam, pp. 24, 25, 113,114
12. Goddard, S.H. (1992): *Tentoonstelling: Les Vingt en de avant-garde in België: prenten, tekeningen en boeken, ca. 1890*, Museum voor Schone Kunsten Gent, p. 226
13. Draguet, M. (2010): *Het symbolisme in België*, Mercatorfonds, Koninklijke Musea van Schone Kunsten van België, pp. 146, 147, 150

Hugo Vanden Bossche